

MECALİS-İ SEB‘A VE FÎHİ MÂ FÎH’TE SÖZ VE SÖZÜN ÖNEMİ

The Importance of Word and Word in Mecalis-i Seb‘a and Fîhi Mâ Fîh

(Makale Geliş Tarihi: 25.12.2020 / Kabul Tarihi: 09.04.2021)

Veyis DEĞİRMENÇAY*

Öz

Barış, kardeşlik ve hoşgörünün sembolü büyük mutasavvıf, fakih, şair ve düşünür Mevlâna Celâleddin-i Rûmî (Belh, 1207; Konya, 17 Aralık 1273) hem manzum hem de mensur eserlerinde söze, sözün içeriğine, etkisine, sözü söyleyene, sözün yerine ve muhatabına göre söylenmesine büyük önem vermiş ve bunları bir bir işlemiştir.

Bu çalışmada Mevlâna'nın mensur eserleri Mecâlis-i Seb‘a ve Fîhi Mâ Fîh’te söz, sözün önemi ve diğer özellikleriyle ilgili görüş ve düşünceleri tespit edilip değerlendirilmiştir.

Anahtar Kelimeler: Mevlâna Celâleddin, Mecâlis-i Seb‘a, Fîhi Mâ Fîh, Söz, Sözün Önemi.

Abstract

The symbol of peace, brotherhood and tolerance, great sufi, scholar, poet and thinker Mawlana Jalal-ud Din Rumi (Balkh, 1207; Konya 17 December 1273) has placed great emphasis on word, the content, impact, sayer and expression of a word with respect to circumstances and addressee and handled them one by one in both his poetry and prose works.

* Prof. Dr., Atatürk Üniversitesi, Edebiyat Fakültesi, Fars Dili ve Edebiyatı Bölümü, Erzurum / TÜRKİYE. Prof. Dr., Atatürk University Faculty of Letters, Department of Persian Language and Literature, Erzurum / TURKEY. E-mail: drveyis@atauni.edu.tr veyis0065@hotmail.com / ORCID ID: <https://orcid.org/0000-0003-8214-5526>

In this study, the view and thoughts about the word, the importance, and other properties of word in the Majālis-i Sab‘ah and Fīhi Mā Fīh, prose works of Mawlana, has been determined and analysed.

Keywords: Mawlana Jalal-ud Din, Majālis-i Sab‘ah, Fīhi Mā Fīh, Word, importance of word

Giriş

Mecâlis-i Seb‘a, adından anlaşıldığı gibi, Mevlâna’nın yedi meclisinden yani yedi vaazından meydana gelmiş bir eserdir.

“Ders ve vaaz verilen yer, sohbet ve vaaz vermek için toplanılan yer” anlamlarına gelen meclis kelimesi, zamanla dinî toplantılarda, kürsülerde ve minberlerde anlatılan vaaz anlamı kazanmıştır. “Meclis goften” fiili, kinaye olarak “vaaz goften” yani vaaz etmek anlamında kullanılmıştır (Vajehyab, 2020).

Sultan Veled, Sipehsâlâr ve Eflâkî’nin bildirdiklerine göre; Mevlâna, ilk zamanlarda babası gibi ders ve vaaz vermekle meşgul olmuştur; ancak Şems geldikten sonra büyüklerin isteğiyle vermiş olduğu birkaç vaazı istisna edilirse, büyük oranda ders ve vaaz vermeyi bırakmıştır (Mevlânâ, 2010: 5-6).

Fīhi Mā Fīh; Mevlâna’nın, kendisini ziyarete gelen yahut kimi zaman ziyaretine gittiği kişilerle konuşurken, sorularına cevap verirken, yeri geldikçe ayetleri tefsir, hadisleri şerh ederken, o mecliste bulunan oğlu Sultan Veled, Çelebi Hüsâmeddin gibi kişi veya kişilerce sözlerinin kaydedildiği bir kitaptır (Mevlânâ, 2014: s. 1).

Bu eser de diğer eserlerde olduğu gibi Mevlâna’nın dinî-tasavvufî düşüncelerini ve dünya görüşünü yansıtmaktadır.

Mecâlis-i Seb‘a’da Söz ve Sözü’nün Önemi

Mecâlis-i Seb‘a’da söz ve sözü’nün önemiyle ilgili ifadeler yedinci meclisteki kısa ve özlü bir ifade dışında sadece ilk mecliste yer alır:

Sözdeki soru, tümünden bütün soruların cevabıdır; çünkü söz, kül yani tüm aynasının cilasıdır. Kül aynasına bakarsan, bütün yüzünü görebilirsin; hem burnunu, hem gözünü, hem alnını, hem kulağını, hem kulak memesini. Şimdi onun parçasıyla meşgul olur da kül aynasından gafil olursan, kül aynasını terk etmenin uğursuzluğundan, o parça da anlaşılmaz olur (Mevlânâ, 1372 hş.: s. 54; Mevlânâ, 2010: s. 43; Mevlânâ, 2007: s. 77).

Kur’an okunurken, vahiy anlatılırken dinlemek gerekir; bu esnada hiçbir soru sorulmamalıdır. Soru ve cevapta ince hususlar, şüphe ve güçlük vardır. İnsan,

bunlardan Allah'ın rahmeti ve yardımıyla bir de dedikoduyla uğraşmamış, kâmil inanların sözlerine kulak verip dikkat kesilerek çıkar, kurtulur. Söz, özün özüdür.

Allah Teâlâ buyurur ki “Kur'an okunurken onu dinleyin ve susun (7 A'râf 204).” Yani Mustafa, selam üzerine olsun, Kur'an okuyup vahyi söylerken, siz sahabeler, siz inananlar dinlemekle meşgul olun ve hiç soru sormayın ki “merhamete nail olasınız. (7 A'râf 204)” Belki kül aynasının hakikatini dinleyip susmanız bereketiyle size rahmet edilir ve sizi bütün güçlüklerden, zorluklardan kurtarırlar; çünkü kulu güçlükten, zorluktan Hakk'ın rahmeti kurtarır, dedikodu değil.

Bak, birçok kelimayı soru ve cevap hakkında kitaplar yazmışlar ve incelelik olarak sözü öyle bir yere vardırılmışlar ki binlerce zeki öğrenciden biri bile onun inceliğinden yol kat edememiş ve henüz şüphe ve güçlük karanlığından çıkamamışlardır. Artık bilesin ki kulun güçlüklerden çıkabilmesi için Allah'ın rahmeti gerekir; çünkü “gaybın anahtarları O'nun katındadır (6 En'âm 59).” Nice kimseler vardır, dedikoduyla uğraşmayı kâmil inanların sözlerine kulak vermiş, bütün şüphe ve güçlükten kurtulmuşlardır. Ancak güçlükten ve zorluktan kurtulmak istemeyenler, alışkanlık edindikleri dedikodudan zevk aldıkları için, onların amacı soru sorma ve cevap verme satrancını oynayıp ondan tat almak olmuştur. Kendisini kaşıyıp duran uyuz gibi. Onun kaşınmaktan maksadı, uyuzluğun gitmesi, sağlığına kavuşması değildir. Maksadı kaşınmadaki tadı tatmaktır, iyileşme hazzı değil. Hekim der ki kaşımakla sağlığına kavuşamazsın. Ben sana ilaç süreceğim; sen kaşıyıp da ilacı yerinden silip atma. Sana kaşıntı verse de bu kaşıntı bir daha gelmemek üzere gidecektir. İşte kâmil arifin sözü, doğruluğunun ve batılının soru ve cevap ile dedikodularının verdiği kaşıntılarının ilacıdır. Çünkü söz, özün özüdür, kabuğun kabuğu değil. Özün özünden sağlık hâsil olur; bütün soru ve cevap, kuşku ve şüphe, inkâr ve karanlık gider; insanın içindeki, gönlündeki bütün hastalıklar ve dertler gider, din ve iman sağlığı hâsil olur. [Allah Teâlâ] “Biz Kur'an'dan, müminlere şifa ve rahmet olacak şeyler indiriyoruz (17 İsrâ 82),” sözüyle buyuruyor ki [Hz. Peygamber] vahyi bildirip Kur'an okurken susun. Temiz sahabe, selam üzerine olsun Peygamber Kur'an okurken birbirlerine hikâye ve masal anlatmıyorlardı elbette. Öyleyse “susun” buyruğunun anlamı, o konuşurken, onun sözü arasına girip de soru sormayın demektir (Mevlânâ, 2010: s. 43-44; Mevlânâ, 2007: s. 77-79).

Peygamberler, veliler, büyükler veya hatipler konuşurken dinleyen sessiz kalmalı, kılını bile kıpırdatmamalı ki söze hacet kalmadan güçlükleri ve sorunları çözülebilirsin.

Sahabe dediler ki biz, Peygamber, selam üzerine olsun, söz söylerken “başımıza kuş konmuş gibi” olurduk. Hani güzel bir kuş, gelir, birisinin başına konar da o kimse kuş uçar korkusuyla elini ve başını kıpırdatmaz ya işte öyle. Hele bir de o kuş, dilekler Anka'sı olup inayet Kaf dağından uçup gelmişse. Dinleyen sessiz kalmalı, kılını bile kıpırdatmamalı ki onun gölgesinden yararlanabilirsin ve söze hacet

kalmadan güçlükleri ve sorunları çözülebilirsin (Mevlânâ, 2010: s. 55; Mevlânâ, 2007: s. 79).

Kişinin içinde az da olsa bir aydınlık olmadıkça, dışardan verilen öğüt ve vaaz fayda vermez; ancak içinde ışık bulunan kişinin kulağına ariflerin sözleri girer, içindeki ışıkla bağdaşır.

O av değil ki ona doğru koşasın, o, hayaldir. Şimdi sana o hayaldir deseler ve delil getirselers de, söyleyenin sözünü kabul etmezsin; asıl hayale kapılan sensin dersin; çünkü bu sözden yoksunsun. Nitekim önceden sen çocukken, çocuklar, oyun oynayacaklar da oyundan geri kalacağım diye çocuklara koşar, oyuna daldım. Bu bir hayaldir, aslı yoktur, ondan bir şey eline geçmez; ne karnını doyurur ne de üstünü giydirir derlerdi de asla kabul etmezdin; üstelik söyleyene de düşman kesilir, ondan kaçırdın. Büyüyüp de aklın başına gelince, içindeki akıl ışığıyla bildin ve yavaş yavaş anladın ki bizim koşup durmamız boşmuş, hayalmiş; o öğüt verenler doğru söylüyorlarmış. Böylece bilesin ki, kişinin içinde azıcık bir aydınlık olmadıkça, dışardan verilen öğüt fayda vermez; ama içinde ışık bulunan kişinin kulağına, ariflerin sözleri girer, içindeki ışıkla bağdaşır. Nitekim gözünde [görüş] ışığı bulunmayana güneş ışığı fayda vermez; ama gözünde ışık olan kişiye, güneşin ışığı, [fayda verir], onun cinsinden olan göz ışığıyla birleşir. Işık, ışığa doğru gider (Mevlânâ, 2010: 44; Mevlânâ, 2007: s. 79-80).

Sözün doğru veya yalan, gerçek veya asılsız olduğu söz terazisiyle anlaşılır (Mevlânâ, 2010: . 116).

Fîhi Mâ-Fîh'te Söz ve Sözün Önemi

Mevlâna, Fîhi Mâ-Fîh'te söz ve sözün önemi, özelliği, içeriği, etkisi ve muhatabın yani dinleyeninin durumuna ve konumuna dair son derece özlü ve etkili ifadelerle yer vermiştir:

Söz, gerçeğin gölgesidir. Gerçeğin ayrıntısı gölge gibi çekerse, gerçek daha uygun bir yolla, daha fazla çeker. Söz bahanedir. İnsanı insana çeken o uygun parça yani can bağdaşmasıdır, söz değil. Birisi yüz binlerce mucize, beyan ve keramet görse, onda o peygamberle veya veli ile uygun bir parça yani can bağdaşması yoksa fayda vermez; onu coşturan, kararsız bir hale getiren o parçadır, can bağdaşmasıdır (Mevlânâ, 1384 hş.: s. 7; Mevlânâ, 2014: s. 5).

Söz, anlaması için söze muhtaç olan kişiye söylenir. Fakat söz söylenmeden de anlayan kişiye söz söylemeye hacet mi var? Gökler, yerler, anlayan kişiye hep sözdür. Bunların hepsi de “ol der, oluverir” sözüyle bildirildiği gibi sözden doğmuştur. Yavaş söylenen sözü bile işiten kişiye anlatmaya koyulmanın, bağırmanın ne lüzumu var (Mevlânâ, 2014: s. 18)?

Bilip anlayan, azdan çoğu anlar, bir şeyden birçok şeyleri, bir satırdan defterleri. Sözün sonu yoktur; fakat isteyen ne kadar isterse o kadar iner. “Hiçbir şey

yoktur ki hazineleri katımızda olmasın fakat onu belli bir ölçüye göre indiririz (15 Hicr 21).” Hikmet yağmura benzer; madeninde sonsuzdur fakat ne kadar gerekirse o kadar yağar. Kışın, baharın, yazın ve güzün miktarınca; baharın biraz daha çok yahut daha az. Ama geldiği yerde sonsuzdur. Şekerciler şekeri, eczacılar ilâcı kâğıda koyarlar. Fakat şeker, kâğıtta olduğu kadar değildir. Şekerin madenleri, ilâçların madenleri sonsuzdur; kâğıda nereden sığacak? Hani Kur'an, Allah rahmet etsin, esenlik versin, Muhammed'e, neden ayet ayet iniyor da sure sure inmiyor diye kınamışlardı. Allah esenlik versin ona, Mustafa buyurdu ki: Bu ahmaklar ne söylüyorlar? Bana tam olarak birden inseydi yanar giderdim, kalmazdım. Çünkü bilip anlayan, azdan çoğu anlar, bir şeyden birçok şeyleri, bir satırdan defterleri. Bu, şuna benzer: Bir topluluk oturmuş, bir hikâye dinliyordu. İçlerinden biri, anlatılanı tam olarak biliyordu, olayın içinde bulunmuştu. Bir işareten olayın hepsini anlıyordu. Sararıyordu, kızarıyordu, halden hale giriyordu. Başkaları, duydukları kadar anlıyordu; çünkü o hallerin hepsini bilmiyorlardı. Fakat bilen, o kadarından pek çok şey anlamıştı (Mevlânâ, 1384 hş.: s. 29-30; Mevlânâ, 2014: s. 24).

Aktarın yanına geldin mi, şekeri çoktur; ama kaç parayla geldin, [ona bakar], o kadar şeker verir. Burada gümüş para, himmettir, inançtır. Söz, inanç ve himmet miktarınca iner. Şeker almaya geldin mi çuvalına bakarlar, ne kadarsa o kadar tartarlar; bir kile yahut iki kile verirler. Fakat kişi deve katarları getirmiş, birçok çuvala gelmişse kilecilerin gelmelerini buyururlar. Çünkü bu iş uzun sürecek, çabuk savulmayacak, kileci gerek derler; kilecileri getirirler. Böylece bir insan vardır, ona denizler bile yetmez; bir insan da vardır, birkaç katre yeter ona; fazlası ziyan verir. Bu, yalnız anlam, bilgiler, hikmet âleminde böyle değildir. Mallarda, mülklerde, altınlarda, madenlerde hep böyledir. Hepsi de sınırsızdır, sonsuzdur; fakat adamına göre sunulur. Çünkü insan, fazlasına dayanamaz; deli, divane olur. Görmez misin Mecnun'u, Ferhat'ı, onlardan başka âşıkları? Bir kadının aşkı yüzünden dağlara, ovalara düştüler. Çünkü onlara, dayanamayacakları kadar istek sunuldu. Görmez misin Firavun'u? Ona fazla mal, mülk sunuldu, Tanrılık davasına girişti. “Hiçbir şey yoktur ki onun hazineleri katımızda olmasın (15 Hicr 21).” İyiden, kötüden hiçbir şey yoktur ki katımızda, hazinemizde sonsuz defineleri bulunmasın; fakat herkese, dayanaacağı kadar göndeririz çünkü uygun olanı budur (Mevlânâ, 1384 hş.: 30; Mevlânâ, 2014: s. 24-25).

Dinleyen, hamur yoğuranın önündeki hamura, söz ise suya benzer. Hamura ne kadar su gerekirse o kadar su dökülür.

Gözüm, bir başkasına bakıyorsa ne yapayım ben?

Kendinden şikâyet et; çünkü onun ışığı sensin sen.

Gözümün ışığı! Gözüm başkasına bakıyor yani başka bir dinleyen arıyorsa senden başka, ne yapayım ben? Sen, senliğindesin, kendinden, varlığından kurtulmamışsın ki aydınlığın yüz bin kat artsın (Mevlânâ, 1384 hş.: s. 32; Mevlânâ, 2014: s. 26).

Konuşmak, konuşturulmak tanımaktır. Kişi sözünden tanınır. Bir adamı tanımak istersen onu konuştur. Konuşmaya başladı mı, onu sözünden tanır, bilirsin. Bir yankesici olsa, birisi de ona, adamı sözünden tanırlar dese, anlaşılmasa için söz söylemez; konuşmaktan çekinir. Şu hikâyedeki gibi: Bir çocuk, çölde annesine, kapkara gecede bana, dev gibi koca bir karartı görünüyor, pek korkuyorum der. Annesi korkma der, onu gördün mü yüreklice saldır üstüne; anlaşılır ki bir hayaldir o. Çocuk; anneciğim der, o kara şeye de annesi bu çeşit bir tavsiyede bulduysa ne yaparım ben? Ona da annesi, konuşma da seni anlamasınlar dediyse ben onu nasıl anlar, bilirim? Annesi cevap verir: Onun karşısında sus, kendini ona ver, sabret, bekle. Olur ya, belki onun ağzından bir söz çıkar; çıkmasa bile senin ağzından, istemeden bir söz çıkar yahut da hatırına bir düşünce, bir söz gelir; o düşünceden, o sözden, onun halini anlarsın. Çünkü ondan etkilendin ya; aklına gelen söz, içinde beliren o düşünce, onun ve onun hallerinin sana yansımadır (Mevlânâ, 1384 hş.: s. 40; Mevlânâ, 2014: s. 34).

Söz, söz ehline ulaşır. Söz, sözden anlayana söylenir. Emir bildiği için Mevlânâ pek büyük yüce sözler söylüyor (dediler. Mevlânâ) buyurdu ki söz, kesilmiş değildir. Söz, her zaman söz ehline ulaşır.

Biz, bizimle olan, bize ulaşmış bulunan kişiyle her zaman konuşur dururuz. Susarken de, o yokken de, yanımızdayken de, hatta savaşırken de onunla beraberiz, onunla karılmışız, birleşmişiz. Birbirimizi yumruklasak bile onunla konuşmaktayız; biriz onunla, ulaşmışız ona, birleşmişiz biz. Onu yumruk görme, o yumrukta kuru üzüm var. İnanmıyorsan aç da gör. Hatta kuru üzümün de yeri mi; değerli incilerin de sözü mü olur? Başkaları da nazım olsun, nesir olsun, güzelim sözler söylerler, ince konulara dalarlar, irfana ait sözlerde bulunurlar. Fakat Emir'in meyli bu yanadır, bizedir; irfana, ince konulara, öğütlere değil. Çünkü her yerde bu çeşit sözler vardır, az da değil. Hülâsa işte beni seviyor, bana meyli var. Bu, apayrı bir şey, başkalarında gördüğünden apayrı bir şey görüyor bizde; başka bir aydınlık gerekiyor ona (Mevlânâ, 1384 hş.: s. 50-51; Mevlânâ, 2014: s. 42).

Allah dilerse şu azıcık sözü faydalı bir hale getirir; onu gönüllerinizde saklar, unutturmaz; pek büyük faydalar verir size; fakat dilemezse yüz bin söz söylenmiş say; hiçbiri de gönülde durmaz, akılda kalmaz; hepsi geçer, unutulur gider... “Göklerin orduları Allah'ındır (48 Fetih 4; 7).” Bu sözler de Tanrı ordularıdır; Tanrı'nın izniyle kaleleri açar, zapt eder. Bu kadar bin atlı, gidin filan kaleye, kendinizi gösterin fakat kaleyi almayın diye buyurursa öyle yaparlar. Ama bir tek atlıya, git, o kaleyi al buyruğunu verirse o tek atlı, kalenin kapısını açar, kaleyi zapt eder. Bir sivrisineği

Nemrut'a musallat eder, onunla Nemrut'u öldürür (Mevlânâ, 1384 hş.: s. 55; Mevlânâ, 2014: s. 46-47).

Hak Teâlâ bu sözleri, sizi çepeçevre kuşatıp sizinle düşman arasında bir set olmaları için, düşmanları, ama içteki düşmanları kahretmek için bizim ordumuz yapmıştır (Mevlânâ, 1384 hş.: s. 57; Mevlânâ, 2014: s. 48).

Dışarıdan binlerce söz söylene, içeride bir tasdik edici olmadıkça söz fayda vermez. Siz bu sözleri içinizden duyar, can kulağıyla işiterseniz, faydalı olur. Dışarıdan bin hırsız gelse, içerden bir hırsız yardım edip kapıyı açmazsa dışarıdaki bin hırsız, kapıyı açamaz. Dışarıdan bin söz söylesen, içeride bir tasdik edici olmadıkça fayda vermez. Aynı şekilde bir ağacın kökünde yaşlık olmazsa binlerce sel akıtıp su versen fayda etmez; ilkönce onun kökünde bir yaşlık olmalı ki ona yardım etsin.

Bütün dünyayı ışık kaplasa gözünde ışık olmayan kişi, o ışığı asla göremez. Şimdi asıl olan nefisteki kabiliyettir. Nefis başkadır, can başka. Görmez misin, kişi uykudayken nefis nerelere gider; cansa bedendedir. Nefis döner, dolaşır, başka bir şey olur (Mevlânâ, 1384 hş.: s. 56; Mevlânâ, 2014: s. 47).

Sırlar, gizli şeyler bilindi mi, yabancılara söylenmez, anlatılmaz. Duyulan her söz, herkese söylenmez. Dostlara vasiyet ediyorum ki, içteki anlam gelinleri size yüz gösterdi ve sırlar, gizli şeyler bilindi mi, sakın ha, onu yabancılara söylemeyin, anlatmayın; duyduğunuz şu sözlerimi herkese söylemeyin; çünkü "Hikmeti, ehli olmayandan başkasına vermeyin; ona zulmetmiş olursunuz; ehinden de esirgemeyin, ehline zulmedersiniz."¹

Senin eline bir güzel, bir sevgili geçse, ben seninim, beni kimseye gösterme diye evinde gizlense, onu çarşıda, pazarda dolaştırman ve herkese, gel de şunu bir gör demen, uygun olur mu? O sevgilinin onların yanına gitmesi hiç hoşuna gitmez; üstelik sana kızar, öfkelenir. Hak Teâlâ, bu sözleri onlara haram kılmıştır. Hani cehennemlikler, cennetliklere, nerede sizin cömertliğiniz, nerede mürüvvetiniz? Hak Teâlâ'nın size verdiği, bağışladığı şeylerden birazını sadaka olarak, kulların gönüllerini almak için bize de döküp saçsanız, bağışlasanız ne olur ki (Mevlânâ, 1384 hş.: s. 70; Mevlânâ, 2014: s. 59)? Büyük kişilerin kadehinde yeryüzünün de bir payı var. Çünkü biz bu ateşin içinde yanyor, eriyoruz. O meyvelerden veya cennetin o berrak sularından bir zerre de bizim canımıza dökerseniz ne olur ki diye bağırlarlar... "Cehennemlikler, cennetliklere 'sudan veya Rabbinizin size verdiği rızıklardan bize de verin' diye seslenirler. Onlar da 'Allah onları kâfirlere haram kılmıştır' derler. (7 A'râf 50)." Cennettekiler, onu Tanrı size haram etmiştir derler; bu nimetin tohumu dünyada ekilecekti. Mademki orada ekmediniz, ekmeye de çalışmadınız, burada ne biçecek, ne elde edeceksiniz? Biz, büyüklük etsek de size versek bile mademki Tanrı, onu size haram etmiştir; o boğazınızı yakar, boğazınızdan aşağıya gitmez. Bir keseye koysanız kese yırtılır, dökülür gider (Mevlânâ, 1384 hş.: s. 70; Mevlânâ, 2014: s. 60).

Allah rahmet etsin, esenlikler versin; Mustafa'nın yanına, münafıklardan, yabancıardan bir topluluk geldi. Onlar, gizli şeyleri anlatıyor, Allah rahmet etsin, esenlikler versin, Mustafa'yı övüyorlardı. Peygamber, üstü kapalı olarak sahabeye buyurdu ki "Kaplarnızın ağızlarını kapatın."² Yâni testilerin, kâselerin, tencerelerin, kapların kacakların, küplerin ağızlarını örtün, örtülü tutun; çünkü pis, zehirli hayvanlar vardır; olmaya ki testilerinize düşerler; siz de bilmeden o testiden su içersiniz, size zarar verir. Bu şekilde (Hz. Peygamber) onlara buyurmuştur ki yabancıardan hikmeti gizleyin; yabancıların önünde ağızınızı, dilinizi kapatın; çünkü onlar farelerdir; bu hikmete, bu nimete lââyık değillerdir (Mevlânâ, 1384 hş.: s. 70-71; Mevlânâ, 2014: s. 60).

Söz, müşterisi bulununca söylenir. Her şeyin temeli sözdür. Söz, ibadet ağacının meyvesidir; çünkü ibadet de sözden doğar. Hak Teâlâ, evreni sözle yaratmıştır; "Ol der, olur." İman gönüldedir, sözle söylemezsen fayda etmez. Namaz bir iştir; fakat Kur'an okumazsan doğru olmaz.

Emir Pervane dedi ki "Asıl olan ameldir, ibadettir." Dedim ki "Hani ibadet ehli, ibadet isteyen?" göster de ben de onlara ibadet nedir, göstereyim. Şimdi sen söz istiyorsun, kulağını vermişsin, bir şey işitmek, bir şey duymak isteğindesin; söylemezsem üzülürsün. İbadet iste de ibadet nedir, göstereyim sana. Biz, dünyada adam arıyoruz ki ona ibadet nedir, gösterelim. İbadet müşterisi bulamıyoruz, söz müşterisi buluyoruz da sözle oyalanıyoruz... Her şeyin temeli sözdür, söz. Senin sözden, kelimadan haberin yoktur da ondan hor görüyorsun onu. Söz, ibadet ağacının meyvesidir; çünkü ibadet de sözden doğar. Hak Teâlâ, evreni sözle yarattı; "Ol der, olur." İman gönüldedir, sözle söylemezsen fayda etmez. Namaz bir iştir; fakat Kur'an okumazsan doğru olmaz. Sözün değeri yoktur dediğin zaman bile bu değersizliği gene sözle söylüyorsun; nasıl olur da değeri olmaz sözün? Sözün değeri yoktur sözünü duyuyoruz ya senden; bunu da sözle söylüyorsun (Mevlânâ, 1384 hş.: s. 74-75; Mevlânâ, 2014: s. 63).

Bütün bedenler yok olur; ancak iyiye, kötüye ait sözler, hikâyeler, bilgiler kalır. İnsan, konuşan hayvandır. İnsan, hayvanlıktan ve sözden meydana gelmiştir. Nasıl ki onda hayvanlık devamlıdır ve ayrılmaz ise söz de böyledir, daimîdir, boyuna vardır onda. Görünüşte söz söylemese bile içte boyuna söyler, konuşur. Toprakla bulanmış suya benzer insan; arı, duru su, onun sözüdür, toprak da hayvanlığı. Fakat toprak eğretidir onda. Görmüyor musun, o topraklar, o bedenler, geçip gittiler, çürüyüp eridiler, iyiye, kötüye ait sözleri, hikâyeleri ve bilgileri kaldı (Mevlânâ, 1384 hş.: s. 76; Mevlânâ, 2014: s. 64).

Sözde asıl olan da maksattır, gerisi baş ağrısı. Söz fazla bezendi mi maksat unutulur. Bir bakkal, bir kadını seviyordu. Cariye ile kadına "Ben böyleyim, öyleyim, âşığım, yanıyorum, kararım yok; sitemlere uğramışım, dün şöyleydim, dün akşamım şöyle geçti diye haberler yollar; uzun uzadıya masallar okur. Cariye, kadının

yanına varınca der ki bakkalın selâmı var; diyor ki gel de seni şöyle böyle edivereyim. Kadın, bu kadar soğuk mu söyledi, der. Cariye, o, uzun söyledi; ama maksadı buydu der. Asıl olan maksattır, gerisi baş ağrısı (Mevlânâ, 1384 hş.: s. 85; Mevlânâ, 2014: s. 73).

Sözde asıl olan şekil ve görünüş değil, anlamdır. Okuyan veya konuşan kişi okuduğunun anlamını bilmezse, bu boş bir okumadır, faydasız bir konuşmadır. Şu okuyan, hâfiz, Kur'an'ı doğru okuyor. Evet, Kur'an'ın şeklini doğru okuyor, ama anlamından haberi yok; çünkü manasını anladığı zaman reddeder, körü körüne okur durur... Ceviz oynayan çocuklar gibi; onlara cevizin içini veya cevizin yağın versen istemezler; çünkü [onlara göre] ceviz, şıkşık diye ses çıkaran şeydir; bununsa sesi ve şıkşık demesi yoktur (Mevlânâ, 1384 hş.: s. 81; Mevlânâ, 2014: s. 70)....

Rivayet etmişlerdir, Allah rahmet etsin, esenlikler versin, Peygamber'in zamanında sahabeden, bir sure veya yarım sure ezberleyeni yüceltirler, bir sure ezber diye parmakla gösterirlerdi. Çünkü onlar, Kur'an'ı içiyorlardı. Bir batman yahut iki batman ekmek yemek büyük bir iştir. Ancak ağza alınır da çiğnemen, [yutmadan] çıkarılıp atılırsa bin eşek yükü ekmek yenebilir. "Nice Kur'an okuyan var ki Kur'an, onlara lanet eder (Mevlânâ, 1384 hş.: s. 81-82; Mevlânâ, 2014: s. 70)." demişler. Bu, Kur'an'ın anlamını anlamayan kimse hakkındadır (Mevlânâ, 1384 hş.: s. 81-82; Mevlânâ, 2014: s. 70).

Anlama yüz tutmak, önce o kadar güzel görünmez, ama gittikçe tatlılaşmaya başlar. Aksine şekil, görünüşse önce güzel görünür, onunla ne kadar çok oturur, kalkarsan o kadar soğursun ondan. Nerede Kur'an'ın şekli, görünüşü, nerede Kur'an'ın anlamı? İnsana bak; nerede şekli, nerede anlamı? İnsanın şeklindeki anlam gitti mi bir soluk bile evde bırakmazlar onu (Mevlânâ, 1384 hş.: s. 83; Mevlânâ, 2014: s. 71). Peygamberler, veliler, ileri gelenler, bir şey buyurup haber verdiklerinde kabul etmek, buyruğu yerine getirmek, bir müddet sabretmek, beklemek gerekir. Söz, kişiye bir zaman sonra, daha olgun bir hâle gelince, tam anlamıyla tesir eder. Rivayet etmişlerdir ki Allah rahmet etsin, esenlikler versin, Peygamber, sahabeyle bir savaştan gelmişti. Bu gece şehrin dışında yatacağız, yarın gireceğiz şehre diye davul çalın buyurdu. Ey Allah'ın elçisi dediler, sebebi ne? Belki dedi, kadınlarınızı yabancı erkeklerle buluşmuş görürsünüz; canınız sıkılır; bir fitnedir, kopar. Sahabeden biri dinlemedi; kalkıp gitti; karısını bir yabancıyla buldu. İşte Peygamber'in yolu budur. Kıskançlığı, öfkeyi gidermek için zahmet çekmek; kadını doyurmak, giydirip kuşatmak için zahmet çekmek; yüz binlerce hadsiz, hesapsız zahmetler tatmak gerekir ki Muhammedî âlem yüz gösterebilir... Mademki buyurmuşlar, haber vermişler, elbette böyle bir şey var, bir müddet sabrederim de o haber verdikleri şey bana da ulaşır dersin; sonra ulaştığını da görürsün. Değil mi ki bu zahmetler yüzünden şu anda hiçbir şey elde edemedim, ama sonunda hazinelere erişeceğim dersin, hazinelere erişirsin. Beklediğinden, umduğundan fazlasını elde edersin. Bu söz, şimdi tesir etmez,

ama bir zaman sonra, daha olgun bir hale geldiğinde, adamakıllı tesir eder sana (Mevlânâ, 1384 hş.: s. 87; Mevlânâ, 2014: s. 74-75).

Beden gemi, yelken inanç, yel ise sözdür. İnanç olmadı mı söz bedene, vücuda, kişiye tesir etmez. Mevlâna der ki şimdi Şemseddin'in sözünden daha da çok zevk duyacaksınız; çünkü insanın beden gemisinin yelkeni inançtır, itikattir. Yelken oldu mu yel, onu büyük bir yere götürür. Fakat yelken olmadı mı söz bir yeldir ancak (Mevlânâ, 1384 hş.: s. 89; Mevlânâ, 2014: s. 76).

Mevlâna buyurdu ki Tokat tarafına gitmek gerek; orası sıcaktır; Antalya da sıcak, ama oradakilerin çoğu Rum; bizim sözümüzü anlamazlar. Gerçi Rumların arasında da anlayanlar vardır. Bir gün, bir topluluk içinde konuşuyordum, aralarında kâfirler de vardı. Söz arasında ağlıyorlar, tat alıyorlar, halden hâle giriyorlardı. Birisi, "Onlar ne anlarlar, ne bilirler ki? Bu çeşit sözü, seçkin Müslümanların bile binde biri anlayabilirken onlar ne anlıyorlar da ağlıyorlar?" diye sordu.

(Mevlânâ) buyurdu ki:

Bu sözün özünü anlamaları gerekmez. Bu sözün aslı, bu sözden maksat neyse onu anlarlar. Sonunda hepsi de Tanrı'nın birliğini söyler; Tanrı yaratıcıdır, rızık veren O'dur, her şeyde tedbir, tasarruf sahibidir, dönüş O'nadır; ceza da O'ndandır, bağışlama da. Bu sözü duydular ya, bu söz, Tanrı'yı anlatıyor, O'nun anılışındır, herkes heyecanlanır, şevke gelir, tat alır; çünkü bu sözden onların sevgilisinin, özledikleri, istedikleri Tanrıların kokusu geliyor. Gerçi yollar ayrı, ama maksat birdir. Görmez misin? Kâbe'ye giden yol çok. Kimisinin yolu Anadolu'dan, kimisinin Şam'dan, kimisinin İran'dan, kimisinin Çin'den; kimisinin yolu da denizdendir, deniz yoluyla Hint'ten, Yemen'den gelirler. Yollara bakarsan büyük bir ayrılık var, sınırsız bir ayrılık var; fakat maksada bakarsan hepsi de birleşmiştir, birdir. Herkes gönlünden Kâbe'ye gitmeyi geçirmede; gönüllerinde Kâbe'ye büyük bir bağlılık, aşk ve sevgi var; buna hiçbir ayrılık, aykırılık sığmaz. Bu istek, ne küfürle ilgilidir ne imanla. O ilgide hiçbir bulanıklık yok. O ayrı ayrı yollarla oraya vardılar mı yolda birbirleriyle yaptıkları tartışma, çekişme ve kavga da kalmaz, ayrılık, aykırılık da. Öyle ki yolda giderlerken bu, ona, senin tuttuğun yolun aslı yok, sen kâfirsin derdi; o da bunu öyle görürdü ya; Kâbe'ye vardılar mı bilirler, anlarlar ki o kavga, o savaş yoldaymış, maksatları meğerse birmiş (Mevlânâ, 1384 hş.: s. 97; Mevlânâ, 2014: s. 83).

İnsanlara, akılları miktarınca söz söylemek gerekir. Söz, insanın anlayışına, dinleyicinin derecesine göre söylenir. Söz söylerken dinleyicinin veya muhatabın durumuna ve seviyesine bakmalı, ona göre konuşmalıdır. Mevlâna gibi olan erler, sözü herkesin ölçüğüne göre, kendi anlayışına, kapasitesine göre söylerler. "İnsanlara, akılları miktarınca söz söyleyin" (Fürûzanfer, 1370 hş.: 83) akıllarınıza göre değil; böyle hareket edin de Tanrı'yı, elçisini yalanlamasınlar (Mevlânâ, 1384 hş.: s. 102; Mevlânâ, 2014: s. 87).

Söz, insanın anlayışına yani dinleyenin derecesine göre söylenir. Bizim sözüümüz su gibidir; subeyi akıtır onu. Su ne bilsin, subeyi onu hangi ovaya akıtmıştır, hıyar tarlasına mı, lahana tarlasına mı yoksa soğan tarlasına mı? Şunu bilirim ki, su çok geldi mi susuz yerler daha çoktur orada; eğer az gelirse, bilirim ki orası küçük bir yerdir; bir bahçedir yahut dört duvarla çevrilmiş küçük bir yerdir. [Allah], vazizlerin, öğüt verenlerin diline dinleyenlerin anlayışlarına göre hikmet ilham eder. Ben ayakkabı dikicisiyim; deri çok ama ayak ne kadarsa o kadar keser, dikerim (Mevlânâ, 1384 hş.: s. 108; Mevlânâ, 2014: s. 92). Tirmiz Şeyhülislâmı, Seyyid Burhaneddin, gerçekte ilgili sözleri güzel söylüyor; çünkü şeyhlerin kitaplarını, onların sırlarını ve yazılarını okuyor dedi. Birisi, sen de okuyorsun; nasıl oluyor da öyle söz söylemiyorsun dedi. Dedi ki, onda dert var, gayret var, savaşıma var, ibadet var. [Adam] peki dedi, neden bunu söylemiyorsun, neden bu hatırına bile gelmiyor da okumasını söylüyorsun? Asıl olan bu, biz onu söylüyoruz, sen de onu söylemene. Onlarda o dünyanın derdi yok; tamamen bu dünyaya gönül vermişlerdi. Kimisi ekmeğe gelmiş, kimisi ekmeği seyretmeye. Bu sözleri öğrenip satmayı isterler. Bu sözler, bir geline, satmak için aldıkları güzel bir cariyeye benzer. O cariyeye, onu ne diye sevsin, ne diye ona gönül versin? O tüccarın aldığı tat, satıştadır; erliği yoktur onun; cariyeyi satmak için alıyor; erliği, erkekliği yok ki cariyeyi kendisi için alsın. Puştun eline özel bir Hint kılıcı geçse, onu satmak için alır; yahut bir babayığidin yayı eline düşse, onu da satmak için alır. Çünkü onda o pazı yoktur ki tutsun da o yayı çeksin. O, yayı istese bile kirişi için ister; fakat kirişi çekecek gücü de yoktur; o kirişi sever ancak. Onu da sattı mı, parasını allığa, راستیға verir, başka ne yapacak ki? Onu sattıktan sonra ondan daha iyi ne alacak acaba (Mevlânâ, 1384 hş.: 111; Mevlânâ, 2014: 95)? Senin gizli attığın naraları dostların kulakları duyuyor. Bir şeyi olan, bir özü, bir cevheri, bir derdi bulunan kişi anlaşılır. Deve katarının içindeki sarhoş deve, gözünden, yürüyüşünden, ağzının köpürüşünden, daha da başka şeylerinden belli olur: “Onların nişanları yüzlerindeki secde izleridir (48 Fetih 29).” Ağacın kökü ne yiyorsa, ağacın gövdesinden, başından, dallarından, yapraklarından, meyvelerinden belli olur. Bir şey yiyip içmemiş ağaçsa solar, sararır. Atılan bu yüksek naralar nasıl gizli kalır? Bu naraların sırrı, bir sözden sözler anlamaları, bir harften nice şeyler duymalarıdır. Nitekim birisi, Vasî³ ve büyük büyük kitaplar okumuştur. Tenbîh⁴ ten⁴ bir kelime, bir söz duydu mu, onun şerhini okuduğu için, o bir tek meseleden temeller, meseleler anlar. Tenbîh’in bir tek harfini duyunca, hay der, yani ben bu sözde birçok şeyler [anlıyor] ve görüyorum. Bu, ben orada zahmetler çekmişim, gecelerimi gündüz etmişim, hazineler bulmuşum demek ister. “Göğsünü açıp ferahlatmadık mı? (94 İnşirah 1)” denmiştir ya, gönlün anlatılması bitmez, sonu gelmez. O adam, o şerhi okumuştur; bir işaretten birçok şeyler anlar. Fakat okumaya yeni başlayan, o sözden, bizzat o sözün anlamını anlar; onun ne haberi vardır ne de hay hay eder, naralar atar (Mevlânâ, 1384 hş.: s. 112; Mevlânâ, 2014: s. 95-96).

Söz, dinleyenin, duyanın derecesine, ölçüsüne göre söylenir. O istemezse hikmet de söylenmez, yüz göstermez. Dinleyen, o hikmeti ne kadar çekmeye uğraşır,

ne kadar onunla gıdalanırsa hikmet de o kadar söylenir. Ne şaşılacak şey der, neden söz söylemiyor? Söyleyecek olan da ne şaşılacak şey diye cevap verir, neden söz söyletmiyor? Sana dinleme gücünü vermeyen, söyleyene de söyleme isteği vermiyor (Mevlânâ, 1384 hş.: s. 112-113; Mevlânâ, 2014: s. 93).

Baba, küçücük çocuğuna söz söyler, onunla konuşur; konuşur ama evliliğinin derdini, neşesini, o akli ermez çocuğa söylemez; çevgenden, toptan, güzel renkli kuşlardan, cevizden, kuru üzümünden, dududan, kumrudan söz açar... Çocukları muş-tulamak, korkutmak, bu çeşit sözlerle olabilir (Mevlânâ, 2014: s. 209).

Sözün harfleri bitmeden, söz söylenmeden dinleyen, onda, o konuşmada bir fayda bulanamaz. Arif kişi hakkında kötü söyleyen, gerçekte iyi söylüyor sayılır. Çünkü arif, o kınanan huydan, o sıfattan kaçır, o huya, o sifata düşmandır. Şu halde o huyu kınayan, arifin düşmanını kınamada, arifi ise övmededir; çünkü arif, böyle kınanan kötü huydan kaçır; kötülükten kaçansa övülmüş olur; “Her şey, zıddıyla belirir.” Kısacası arif, gerçek olarak bilir de der ki o, benim düşmanım değildir, beni kınamıyor. Çünkü ben, kutlu, güzel bir bahçeyim, etrafımda da duvar var. O duvarın üstünde pislikler var, dikenler var. O tarafa yolu düşen, bahçeyi görmüyor da o duvarı, o pisliği görüyor, onun kötülüğünü söylüyor. Böyle olunca bahçe, o dama ne diye kızsın ki? Bu kötü söz, bahçeye girmek için duvarı aşmaya çalışan kişiye zarar verir. Bu duvarı kınayarak, bahçeden uzak kalıyor; sonra da kendisini öldürmüş oluyor. Allah rahmet etsin, esenlikler versin, Mustafa da “Ben gülererek öldürürüm.”⁵ buyurmuştur. Yâni benim bir düşmanım yoktur ki onu kızarak öldüreyim. O peygamber; kâfir, kendi kendini yüz çeşit öldürmesin diye onu bir çeşit öldürür de bu yüzden gülererek öldürmüş olur (Mevlânâ, 1384 hş.: s. 127; Mevlânâ, 2014: s. 109).

Sözden maksat, dinleyene fayda vermek, gönlünü yumuşatmak, huylarını değiştirmektir. Sözden elde edilenin kat kat fazlası sözsüz, konuşmadan, hâl diliyle de elde edilebilir. Allah ondan razı olsun, Osman, halife olunca minbere çıktı. Halk, ne diyecek diye bekliyordu. Sustu, bir şey söylemedi, hiç konuşmadı, halka bakıyordu. Halka öyle bir hal geldi, öyle vecde geldiler ki dışarı çıkmalarına imkân kalmadı; nerede oturduklarından bile haberleri yoktu. Yüz öğütle, vaaz ve hutbeyle böylesi güzel bir hali elde edemezlerdi. Öyle faydalar elde ettiler, onlara öyle sırlar açıldı ki bu kadar ibadet ve vaazla bunları elde edememişlerdi. Meclisin sonuna dek öylece bakıyordu onlara, hiçbir şey söylemiyordu. Minberden ineceği zaman “İş gören imam, söz söyleyen imamdan daha hayırlıdır size” buyurdu. Çünkü sözden maksat, dinleyene fayda vermek, gönlünü yumuşatmak, huylarını değiştirmektir. Sözden elde ettiklerinin kat kat fazlasını sözsüz elde ettiler. Kısacası söylediği, doğrunun, gerçeğin ta kendisiydi (Mevlânâ, 1384 hş.: s. 128-129; Mevlânâ, 2014: s. 110-111).

Söz, ya yenidir, doğaçlamadır, bir anda gönle doğduğu gibi söylenir, irticalen dile getirilir ya da eskidir, nakildir, alıntıdır, rivayettir, başkalarının önceden söylemiş oldukları sözler aktarılır. Mevlâna gibi erlerin sözlerinin hepsi yenidir, doğaç-

lamadır; başkalarının sözleriye nakildir, rivayettir. Bu nakil, bu rivayet, yeni sözlerin, doğaçlamanın ayrıntısıdır, parçasıdır. Yeni söz, doğaçlama, insanın ayağına benzer, nakilse insan ayağı şeklinde tahtadan yapılmış bir kalıptır. O tahta kalıbı şu ayakta almışlar, onun ölçüsünü, bundan almışlardır. Dünyada ayak olmasaydı bu kalıbı nereden yaparlardı? Kısacası kimi sözler yenidir, kimi sözler nakil, rivayet, birbirine benzerler. Bir ayırt edici gerek ki yeni sözle rivayeti bilsin, tanınsın, [birbirinden ayırsın], ayırt ediş imandır, küfürse ayırt edemeyiştir (Mevlânâ, 1384 hş.: s. 146; Mevlânâ, 2014: s. 125).

Sözden, sözü anlayan, ayırt etme kabiliyeti olan nasiplenir. Söz, ayırt etme kabiliyeti olmayanın yanında yitiktir. Şimdi bu sözleri söylüyoruz ya, kimde ayırt etme kabiliyeti varsa nasiplenir; kimde ayırt etme kabiliyeti yoksa bu söz, onun yanında yitiktir. Hani akıllı ve kifayetli iki şehirli adam, acıyarak gider, faydalanması için bir köylüye tanıklıkta bulunurlar. Fakat köylü, bilgisizliğinden öyle bir laf eder ki lafı, ikisinin sözüne de aykırıdır; o tanıklık hiçbir sonuç vermez, onların çabası da yiter gider. Bu yüzden, “Köylü kendisine tanıklık eder” yani köylünün tanığı kendisidir derler. Sarhoşluk hali adamı iyice sardı mı sarhoş, burada bir anlayan, ayırt eden var mı, yok mu; bu söze müstahak olan, ehil olan var mı, yok mu; bunlara hiç dikkat etmez, ağzına geleni söyler. Hani bir kadının memeleri iyice dolar, ağrımaya başlar. Gider, mahallenin eniklerini toplar, memelerindeki sütü onlara sağlar. Şimdi bu söz de anlamayanın eline düştü mü şuna benzer: Değerli bir inciye, değerini bilmeyen bir çocuğun eline verirsen biraz öteye gidince eline bir elma tutuştururlar, o inciye alıverirler; çünkü çocukta ayırt ediş, anlayış yoktur. Hâsılı ayırt ediş, anlayış büyük bir nimettir (Mevlânâ, 1384 hş.: s. 147; Mevlânâ, 2014: s. 126-127).

Söz, sadece dille söylenmez; diğer organlarla, hareketle, davranışla, jest ve mimikle de söz söylenir. İnsanın diğer organları da söz söyler, konuşur. Sorulan soruya cevap vermemek, aslında cevap vermektir. Kıyamette insanın bütün organları eli, ayağı, öbür organları teker teker, ayrı ayrı söz söyleyecektir. Felsefeciler bunu tevil ederler de el nasıl söz söyleyebilir derler; elde bir yara, bir çıban gibi söz yerine geçen bir iz, bir eser ortaya çıkarsa el söz söylüyor, haber veriyor, darbe almışım da böyle oldum diyor denebilir. Yahut el yaralansa yahut da kararsa, el söz söylüyor, beni bıçak kesti yahut isli tencereye sürdüm diyor denebilir. Elin, öbür organların söz söylemesi böyle olabilir derler. Sünniler hayır, asla, bilakis o el, o ayak, dilin söylediği, konuştuğu gibi duyulacak sözler söyler, konuşurlar derler. Kıyamet gününde insanoglu, ben çalmadım diye inkâr eder. El ise, açık ve anlaşılır bir dille evet, çaldım, ben aldım der. O kişi, eline, ayağına döner ve sen söz söylemezdin, nasıl oluyor da konuşuyorsun der. Her şeyi söyleten, konuşturan Allah bizi konuşturdu derler. Her şeyi söze getiren, konuşturan; kapıyı, duvarı, taşı, kerpici söyleten, konuşturan, bizi de söyletti. Her şeye söz söyleme gücünü veren Yaradan, nasıl senin dilini söze getirdiyse bizi de söze getirdi, konuşturdu derler. Senin dilin bir et parçası, el de bir et parçası. Bir et parçası olan dilin söz söylemesi nasıl akla sığarsa [o da konuşabilir]; çünkü bunun [dilinin konuşmasının] mümkün olduğunu çok gördün. Hak

Teâlâ'ya göre dil bir bahanedir. Söz söyle buyurdu mu söz söyler. Neye buyurur, hükmederse o, söz söyler, konuşur (Mevlânâ, 1384 hş.: s. 107-108; Mevlânâ, 2014: s. 92).

Şimdi sen [geldiğin]den beri söylediğim sözleri duyuyorsun. O çeşit sözler duyup kabul ettiğinden bazı sözlerimi kabul ediyorsun; bazı sözlerimi yarı kabul ediyorsun; bazısının üstünde duruyor, bahse girişiyorsun. Şu senin, içinden reddedişini, kabul edişini, bahse girişini hiç kimse duymuyor; [oradaki hali duyuracak] bir araç yok. Ne kadar kulak verirsen ver, içinden kulağına bir ses gelmez; içinde arasan da bir söyleyeni bulamazsın. Senin ziyarete gelişin sorunun ta kendisidir. Bu, dilsiz, damaksız bize bir yol gösterin, gösterdiğiniz yolu daha da aydınlatın demektir. Bizim de susarak yahut konuşarak sizinle oturmamız, sizin gizlice sorduğunuz o sorulara cevap vermemizdir. Buradan padişahın huzuruna gittin mi, bu padişaha sorudur, [padişahın] cevap verişidir. Padişah, dilsiz, dudaksız, bütün gün kullarına ne duruyor, ne yiyor, ne bakıyorsunuz diye sorular sorar... Kuyumcunun, altını mihenk taşına sürmesi sorudur; altın da işte buyum ben, halisim yahut karışığım diye cevap verir (Mevlânâ, 1384 hş.: s. 150; Mevlânâ, 2014: s. 128).

Açlık, beden evinde yıkım var diye tabiata bir sorudur, kerpiç ver, balçık ver diye ondan isteyiştir. Yemek de al işte diye bir cevaptır. Yememekse henüz ihtiyaç yok diye cevap verişidir. O parça henüz kurumamıştır, üstüne perdah çekilemez demektir. Hekim gelir, hastanın nabzını tutar, bu bir sorudur. Damarın atışı cevaptır. İdrara bakış soru sormaktır, söz söylemeden cevap vermektir. Tohumu yere dikmek, bana filan meyve gerek diye soru sormaktır; ağacın bitmesi, dille söylemeksizin cevap vermektir. Çünkü harfsiz cevaba, harfsiz soru gerekir. Tohum çürümüşse ağaç bitmez de soru ve cevaptır. Bilmez misin ki cevap vermemek de cevaptır (Mevlânâ, 1384 hş.: s. 150-151; Mevlânâ, 2014: s. 128-129).

Padişahın biri, [birinin] üç mektubunu okudu, cevap yazmadı. Adam, üç kez makama halimi arz ettim; dileğimi kabul mü ettiler yoksa ret mi diye [bildirilmesi için] bir şikâyet mektubu daha yazdı. Padişah, [mektubun] üzerine bilmez misin ki cevap vermemek de cevaptır; ahmak kişiye [verilecek] cevap susmaktır [susmak, ona cevap vermektir] diye yazıp [gönderdi]. Ağacın bitmemesi cevap vermemesidir; kuşkusuz bu da cevaptır. İnsanın her hareketi bir sorudur, gam veya neşe, onda oluşan her şey de cevaptır. Güzel bir cevap duyarsa şükretmesi gerekir; şükür de yine o çeşit soru sormasıdır; çünkü o soruya bu cevabı aldı. Kötü bir cevap duyarsa tez bağışlanma dilemesi, tövbe etmesi, artık o çeşit soru sormaması gerekir. “Onlara azabımız geldiği zaman yalvarıp yakarmaları gerekirdi. Fakat kalpleri katılaştı (6 En‘âm 43).” Yani, anlamadılar ki cevap, onların sorularına uygundur. “Şeytan, yaptıklarını onlara süsledi, güzel gösterdi (6 En‘âm 43).” Yani sorularının cevabını duydular da bu kötü cevap o soruya lâıyk değil dediler. Bilmediler ki duman odundandır, ateşten değil. Odun ne kadar kuru olursa dumanı o kadar az olur. Bir gül bahçesini bir bahçivana verir de oradan pis koku gelirse, bahçivana kına, gül bahçesini değil (Mevlânâ, 1384 hş.: s. 151; Mevlânâ, 2014: s. 129).

Bir hırsız hırsızlık eder; onu darağacına asarlar. O da Müslümanlara hırsızlık edenin hali budur diye öğüt verir. Birisine de padişah, eminliği ve doğruluğu yüzünden elbise verir; o da öğüt verir Müslümanlara; fakat hırsız o dille öğüt verir, emin kişi bu dille. Sen, iki öğütçünün arasındaki farka bak (Mevlânâ, 1384 hş.: s. 205; Mevlânâ, 2014: s. 177).

Söz, kişiyi istekli bir hale getirir, ona heyecan verir. Söz, o kadar da büyük değildir, o kadar da kuvveti yoktur. Sözü etkili kılan, heyecan verici kılan Hak Teâlâ'dır. Biri, sözün, lâfin ne faydası var diye sordu. (Mevlâna) buyurdu ki: Sözün şu faydası var. Seni istekli bir hale getirir, heyecan verir sana; yoksa istenilen, sözle elde edilemez. Eğer öyle olsaydı, bu kadar çabaya ve kendini yok etmeye ihtiyaç kalmazdı. Söz şuna benzer: Uzaktan bir şey görürsün, kıvıldıyor, hareket ediyor. Onu görmek için peşinde koşarsın. Kıvıldayışını görmekle onu görmüş olmazsın. İnsanın sözü de iç âlemde böyledir. Onu elde etmek için bir heyecan verir sana. O anlamı görmezsin ama gerçekte görmek istersin (Mevlânâ, 1384 hş.: s. 193-194; Mevlânâ, 2014: s. 167-168).

Şu söz, o kadar da büyük bir söz değildir, o kadar da kuvveti yoktur. Nasıl büyük olabilir ki sonunda sözdür işte; hatta zayıflık verir; etkili kılan Hak'tır, heyecan verici kılan Hak'tır. Söz, arada bir perdedir, bir yüz örtüsü. İki üç harfin bir araya gelmesi, nasıl yaşatır, heyecan verir? Örneğin biri yanına gelir; ona saygı gösterirsin, merhaba, hoş geldin dersin. O sözle mutlu olur, seni sevmeye başlar. Birine de iki üç söversin. O iki üç söz öfkelendirir, üzer. Şimdi iki üç sözün, sevginin ve hoşnutluğun artmasıyla, öfke ve düşmanlığın tahrik edilmesiyle ne ilgisi var? Fakat Hak Teâlâ, herkesin gözü onun güzelliğini, onun olgunluğunu görmesin diye perdeler, örtüler yapmıştır bunlara; ince perdeler gerek zayıf gözlere. Sonra da o, bu perdeleri buyruklar haline getirir, sebepler yapar. Şu ekmek, gerçekten yaşayışa sebep değildir, fakat Hak Teâlâ, onu yaşayışa, güç, kuvvet bulmaya sebep kılmıştır. Nihayet o cansızdır; insanî bir yaşayış da yoktur onda. Nasıl oluyor da gücü, kuvveti artırıyor? Eğer o diri olsaydı kendisini diriltirdi (Mevlânâ, 1384 hş.: s. 195; Mevlânâ, 2014: s. 168-169).

Söz, daima ışıyan, ışığı hiç kesilmeyen güneş gibidir; bütün insanlar onunla ısınır, onunla yaşarlar. Söz güneşinin ışıkları harf ve ses vasıtasıyla belirmediği görünmez. Söz, kişi söylese de söylemese de onda boyuna vardır. Söz, söylemek, meram anlatmak içindir; ama durmadan söylemek de şart değildir.

Söz güneşe benzer; bütün insanlar onunla ısınır, onunla yaşarlar. Güneş, hep vardır, hazırdır; herkes, her şey, daima onunla ısınır, sıcaktır; fakat güneş görünmez. Yaşayanlar da onunla yaşadıklarını, onunla ısındıklarını bilmezler. Fakat kelime ve ibareyle, şükür olsun, şikâyet olsun, hayır olsun, şer olsun, söz söylemeye başladılar mı güneş göze görünür; gökyüzündeki güneş gibi, daima parlar durur, ışık saçar, ama ışığı bir duvarı aydınlatmadıkça görünmez. Aynı şekilde söz güneşinin ışıkları da

harf ve ses vasıtasıyla belirmediği görünmez (Mevlânâ, 1384 hş.: s. 196; Mevlânâ, 2014: s. 170).

Söz, lâtif, daima ışığı, ışığı hiç kesilmeyen bir güneştir. Fakat sen, güneşi görüp ondan zevk alabilmen için kesif bir şeye ihtiyaç duyarsın. Bir yere ulaştınca, o ışıkları ve letafeti kesif bir vâsıtadan da görebileceğin ve kendisine alışacağın bir yere varınca, onu seyretmeye koyulur, güç kuvvet sahibi olursun; aynı zamanda o letafet denizinde şaşılacak renkler, şaşılacak şeyler görür, seyredersin. Neden şaşıyorsun ki o söz, söyleyen de, söylemeyen de boyuna sende vardır. Eğer düşüncemde söz yok dersen deriz ki onda da söz var; hem de boyuna var. Nitekim insan konuşan hayvandır demişlerdir; o hayvanlık, o canlılık, sen diri oldukça sende vardır; o halde sözün de seninle olması gerek daima. Bir şey çiğnemek, geviş getirmek hayvanlığının belirtisidir, ama boyuna çiğneyip geviş getirmek şart değil. Söz de buna benzer; söylemek, meram anlatmak içindir; ama durmadan söylemek de şart değildir (Mevlânâ, 1384 hş.: s. 196-197; Mevlânâ, 2014: s. 170-171).

En etkili, en tesirli söz Allah'ın, sonra peygamberlerin, sonra velilerin sözüdür. Sözüm, benim elimde değil; bu yüzden de incinirim. Çünkü dostlara öğüt vermek isterim; söz, buyruğuma uymaz; bu yüzden incinirim. Fakat sözüm benden daha yücedir, ben onun buyruğu altındayım; bu yüzden de sevinirim. Çünkü Hak Teâlâ'nın söylediği söz nereye varırsa orayı diriltir; pek büyük tesirler gösterir. "Atığın zaman sen atmadın, Allah attı (8 Enfâl 18)." Hakk'ın yayından fırlayan oka hiçbir kalkan, hiçbir zırh engel olamaz; bu yüzden sevinirim (Mevlânâ, 1384 hş.: s. 213; Mevlânâ, 2014: s. 184).

Kulağın bir şeyi tevatürle işitmesi, o şeyi görmüş hükmündedir... Bildik ki, kulak bir şeyi tevatürle duyarsa, görüş hükmündedir. Görünüşte tevatürle söylenen söze nasıl görüş hükmünü verirlerse, belki bir adamın sözü de tevatür hükmüne sahip olabilir; çünkü o, bir kişi değildir, yüz bin kişidir. Şu halde onun bir sözü yüz bin söz sayılır. Buna şaşırılmamalı; çünkü şu zahir padişahı bir kişi, ama yüz bin kişinin hükmü sayılır. Yüz bin kişi, bir söz söylese kulak asılmaz; ama o söyledi mi, yerine gelir. Zahirde böyle olunca, ruhlar âleminde haydi haydi olur (Mevlânâ, 1384 hş.: s. 218; Mevlânâ, 2014: s. 188).

Gönül sahibi, küldür, tümdür. Onu gördün mü herkesi, her şeyi görmüş olursun... Dünyadaki bütün halk, onun parçalarıdır; tüm odur.

Bütün iyi ve kötü, dervişin parçasıdır;

Böyle olmayan, derviş değildir.

Şimdi tüm olan onu gördün mü, kesin olarak bütün kâinatı görmüş olursun. Ondaki kimi görürsen, bir kere daha onu gördün demektir. Onların sözleri de tümün sözleridir. Onların sözlerini duyduktan sonra duyduğun her söz, mükerrer yani bir kere daha duyulmuş, işitilmiş sözdür.

Kim onu bir konakta görürse, sanki

Görmüştür bütün insanları, bütün yerleri (Mevlânâ, 1384 hş.: s. 76; Mevlânâ, 2014: s. 64-65).

Sözün hayırlısı, az olanı, maksadı bildirenidir. Sözlerin en iyisi, faydalı olanıdır, çok olan değil. “hüv’ allâhu” [De ki Allah birdir (112 İhlâs 1-4)] suresi görünüşte azdır; ama çok uzun olan Bakara suresinden ifade bakımından daha üstündür. Nuh, bin yıl insanları çağırdı, ona kırk kişi inandı. Allah rahmet etsin, esenlik versin Mustafa’nın davet zamanı ne kadardı, belli; ama birçok ülke ona inandı. Onunla birçok evliya, birçok evtâd (tarikât önderi) ortaya çıktı. Demek ki itibar, çoklukta ve azlıkta değildir. Maksat meramı anlatmaktır. Kiminin az sözü, çok sözden daha faydalıdır (Mevlânâ, 1384 hş.: s. 226; Mevlânâ, 2014: s. 196).

Söz, can kokusudur. Bir adam, doğru söz söylese bile canında eğrilik varsa sözünden eğrilik kokusu gelir. Bir adam, eğri büğrü söylese bile canında doğruluk varsa sözünden doğruluk kokusu gelir (Mevlânâ, 2014: s. 207).

Bazı kulların sözleri, Tanrı sözü gibidir, hatta Tanrı sözüdür. “Gerçekten de Allah’ın öylesine kulları vardır ki onlar, Tanrı kullarına baktılar mı, onlara kutluluk elbisesini giydirirler.” Çünkü onların bakışı, Tanrı bakışıdır; onların yardımı, Tanrı yardımudur; onların kızgınlığı, Tanrı kızgınlığıdır... Onların, kızgınlıkta, hoşnutlukta söyledikleri her söz, Tanrı sözüdür. Çünkü Tanrı sözü ne Arapçadır, ne Farsça, ne İbranicedir, ne Süryanice; harften de münezzehtir; sestende de. Bir kulun gönlünü arıtı mı onun gönlünün ta içinden o sözü kaynatır, coşturur. O kulun dilinden, o coşkunluğun köpürüp kaynaması yüzünden bir harftir, akar... İster Süryanice olsun, ister Arapça, ister Farsça... Değil mi ki o coşup köpürüştense gelmede, âlemlerin Rabbinin sözüdür. Zamanın geçer akçası o kişidir ki Tanrı, o sözü ona söylemiştir. Bir kimse de o sözün, nakil veya rivayet olmadığını, kendisine ilham edilen söz olduğunu anlayacak bir güç, kuvvet yok ise, bunu ayırt edemiyorsa, lezzetinden bunu anlamıyorsa, o sözü Kur’an mihenk taşına vurması, Muhammed’e söylenmiş söz olup olmadığını böylece anlaması gerekir. İleri gidenler de bilirler, geri kalanlar da... “Benden size bir hadis nakledilse onu Kur’an’a arz edin; uyarırsa kabul edin, aykırıysa atın”⁶ denmiştir. Padişah birisine altın bağışlamış; tanınmış, bilinmiş altınla karşılaşmıştır o altını. “Sanır mısın ki çoğu duyar yahut akıl eder. Onlar, ancak hayvanlara benzerler; hatta daha da sapıktır onlar (25 Furkan 44).” Ulu Tanrı’nın sözüdür, buyurmuştur: “Yeryüzündekilerin çoğuna uyarırsan seni Tanrı yolundan saptırırlar (6 En’âm 116).” Yine Ulu Tanrı’nın buyruğudur: “Yeryüzünde bulunan ağaçlar kalem olsa, deniz mürekkep olsa, hatta deniz bittikten sonra yedi deniz daha bu işe harcansa yine de Tanrı’nın kelimeleri bitmez (18 Kehf 109); gerçekten de Allah üstündür; hüküm ve hikmet sahibidir (2 Bakara 220;...)” Tanrı rahmet etsin, esenlik versin, Peygamber dedi ki: “(Allah der ki:) Bir kulu seversem ona kulak olurum, göz olurum, dil olurum, el olurum da benimle duyar, benimle söyler, benimle tutar.” (Fürûzanfer, 1370 hş.: 18-19). “Gerçekten Hak, Ömer’in diliyle söyler.”⁷ Yine Peygamber’in sözüdür: “Kim Allah için kırk sabah ihlâs sahibi olursa gönlünden diline

hikmet kaynakları çoşar.”⁸ “İnanan kişinin anlayışından, müminin ferasetinden sakının; çünkü o, Allah ışıyla bakar.” (Fürûzanfer, 1370 hş.: s. 14).

Söz söylerken sen yok oldun mu?

Sözlerin, sınıkları onaran Tanrı'nın sözü olur.

“Kardeşiniz dünyadan geçti mi onun öylesine bir sözü olur ki... Ona yaklaşın; çünkü ona hikmet ilham edilir.” Tanrı dostları, Tanrı rahmetiyle gizlenmiştir, Tanrı ışığını giyinirler. “Kur'an'ı okumak için dilini oynatıp acele acele okuma... Onu toplamak da bize aittir, okumak da; sonra anlatması da yine bize düşer (75 Kıyâme 16-17).”

Muhammed oradaydı; ama varlık bakımından nereden orada olacak?

Orada Tanrıdan başka ne varsa hepsi de yağmaya verilmiş, yok olup gitmişti (Mevlânâ, 2014: s. 214-215).

Sözün anlamı, sözün söylenişinden, yazılışından ayrı değildir (Mevlânâ, 2014: s. 218).

Söz gümüşe sükût altındır. Gerçekten söz gümüşe de sus; çünkü sükût yani susmak altındır. İnsanın sözü, başkası içindir, kulağıysa kendisi için. Susmak sabırdır, sabırsa sıkıntının, darlığın anahtarıdır. “[Kur'an okunduğu zaman onu dinleyin ve] susun ki rahmete nail olasınız (7 A'râf 204).” Susmak, bilgisizin bilgisizliğine bir örtüdür, bilgineyse süs. İnsana en güç şey, susmaktır; fakat en faydalı şey, yine susmak. Dilini korusun, çünkü o bir canavardır, seni yer (Mevlânâ, 2014: s. 222).

Sözün doğru mu veya yalan mı olduğu önemlidir; ancak bu, yerine ve zamanına göre değişir. Her doğru her zaman ve her yerde söylenmez; yerine göre yalan da söylenebilir; çünkü “İşler/ameller, niyetlere göredir.”⁹ İki Müslüman kardeşi kavga ettirmek yahut bir Müslümanın ayıbını meydana çıkarmak niyetiyle doğru söylersen bu, haramdır, adamın aleyhinde bulunmanın ta kendisidir. Peygamberler, bu doğru söylemeyi zinadan da beter saymışlardır; “Birisini yokken aleyhinde bulunmak, zinadan beterdur.”¹⁰ Fakat iki Müslümanın arasını uzlaştırmak için yalan söylemek helâldir; hatta sevaptır da. Peygamber, bu çeşit yalan söyleyenler cennete giderler buyurmuştur. “Lokma da olgun kişiye helâldir, nükte de... Mademki olgun değilsin, yeme, içme; sus.” (Mevlânâ, 2014: s. 224-225).

Sonuç

Söz, tüm aynasının cilasıdır. Söz, özün özüdür. Söz, müşterisi bulununca söylenir. Söz, anlaması için söze muhtaç olan kişiye söylenir. Söz, söz ehline ulaşır. Her şeyin temeli sözdür. Sözde asıl olan da maksattır; anlamdır. Söz fazla bezendi mi maksat unutulur. Söz, ibadet ağacının meyvesidir; çünkü ibadet de sözden doğar. Hak Teâlâ, evreni sözle yaratmıştır; “Ol der, olur”. İman gönüldedir, sözle söylemezsen fayda etmez. Sözün anlamı, sözün söylenişinden, yazılışından ayrı değildir.

Söz, daima ışığı, ışığı hiç kesilmeyen güneş gibidir; bütün insanlar onunla ısınır, onunla yaşarlar. Söz güneşinin ışıkları harf ve ses vasıtasıyla belirmediği görünmez. Söz, söylemek, meram anlatmak içindir; ama durmadan söylemek de şart değildir. Söz, ya yenidir, doğaçlamadır, bir anda gönle doğduğu gibi söylenir, irticalen dile getirilir ya da eskidir, nakildir, alıntıdır, rivayettir, başkalarının önceden söylemiş oldukları sözler aktarılır. Söz, kişiyi istekli bir hale getirir, ona heyecan verir. Söz, can kokusudur. Sözün hayırlısı, az olan, faydalı olup maksadı bildirendir. Sözden maksat, dinleyene fayda vermek, gönlünü yumuşatmak, huylarını değiştirmektir. Sözden elde edilenin kat kat fazlası sözsüz, konuşmadan, hâl diliyle de elde edilebilir; çünkü söz, sadece dille söylenmez; diğer organlarla, hareketle, davranışla, işaretle de söylenebilir.

Söz, kişiye bir zaman sonra, daha olgun bir hâle gelince, tam anlamıyla tesir eder. İnanç olmadı mı söz kişiye tesir etmez. Söz, sözden anlayana söylenir. Bilip anlayan, azdan çoğu anlar. Sözün sonu yoktur; fakat isteyen ne kadar isterse o kadar iner. Dışarıdan binlerce söz söylense, içeride bir tasdik edici olmadıkça fayda vermez. Kişinin içinde az da olsa bir aydınlık yoksa dışardan verilen öğüt fayda vermez. Dinleyen, hamur yoğuranın önündeki hamura, söz ise suya benzer. Hamura ne kadar su gerekirse o kadar su dökülür. Konuşmak, konuşturulmak tanımadır. Kişi sözünden tanınır.

Kur'an okunurken; peygamberler, veliler, büyükler ve hatipler konuşurken dinleyen sessizce dinlemeli, o anda hiçbir soru sorulmamalıdır. Sözdeki soru bütün soruların cevabıdır. Sorulan soruya cevap vermemek aslında cevap vermektir.

Sözün etkili kılan, heyecan verici kılan Hak Teâlâ'dır. En etkili, en tesirli söz Allah'ın, sonra peygamberlerin, sonra velilerin sözüdür. Bazı kulların sözleri, Tanrı sözü gibidir, hatta Tanrı sözüdür. Allah dilerse azıcık sözü faydalı hale getirir; onu gönüllerde saklar, unutturmaz, pek büyük faydalar verir; fakat dilemezse yüz bin söz söylense de hiçbirini gönülde durmaz, akılda kalmaz; hepsi unutulur gider.

Sırlar, gizli şeyler, yabancılara söylenmez, anlatılmaz. Duyulan her söz, herkese söylenmez. Bütün bedenler geçip gider, yok olur; ancak iyiye, kötüye ait sözler, hikâyeler ve bilgiler kalır.

Okuyan veya konuşan kişi okuduğunun anlamını bilmezse, bu boş bir okumadır, faydasız bir konuşmadır. İnsanlara, akılları miktarınca söz söylemek gerekir. Söz, insanın anlayışına, dinleyicinin derecesine göre söylenir. Söz söylerken dinleyicinin veya muhatabın durumuna ve seviyesine bakmalı, ona göre konuşmalıdır. Sözün harfleri bitmeden, söz söylenmeden, dinleyen ondan faydalanamaz. Sözden, sözü anlayan, ayırt etme kabiliyeti olan nasiplenir. Söz, ayırt etme kabiliyeti olmayanın yanında yitiktir.

Sözün doğru veya yalan, gerçek veya asılsız olduğu söz terazisiyle anlaşılır. Sözün doğru mu veya yalan mı olduğu önemlidir; ancak bu, yerine ve zamanına göre

değişir. Her doğru her zaman ve her yerde söylenmez; yerine göre yalan da söylenebilir. Söz gümüşse sükût altındır.

Sonnot

- ¹ Hikmeti, ehli olmayandan başkasına vermeyin; ona zulmetmiş olursunuz; ehlinden de esirgemeyin, ehline zulmedersiniz.” [el-Mevsû‘atu’l-hadîse, <https://www.dorar.net>].
- ² “Kaplarn ağızlarını örtün, dağarcık (ve tulukların) ağızını bağlayın;...” [el-Mevsû‘atu’l-hadîse, <https://www.dorar.net>].
- ³ Gazzâlî’nin (ö. 505/1111) Şâfî fikhına dair eseri (Bilal Aybakan, “el-Vasît”, *DİA*, İstanbul 2012, XLII, 551-552).
- ⁴ Ebû İshak eş-Şîrâzî’nin (ö. 476/1083) Şâfî mezhebinin beş temel muhtasarından biri olan eseri. (Bilal Aybakan, “et-Tenbîh”, *DİA*, İstanbul 2011, XL, 447-449).
- ⁵ Hadis olarak aktarılan bu söz, hiçbir hadis kitabında yer almamaktadır.
- ⁶ Hadis kitaplarında böyle bir söz yer almamaktadır.
- ⁷ إن الله جعل الحق على لسان عمر وقلبه؛ إن الله وضع الحق على لسان عمر
- “Allah, hakkı, Hz. Ömer’in diline ve kalbine koydu.” [el-Mevsû‘atu’l-hadîse, <https://www.dorar.net>]
- ⁸ “Kırk gün Allah için ihlâsla amel eden kimsenin kalbinden diline doğru hikmet pınarları akar.” **Fürûzanfer**, *Ehâdis-i Mesnevî*, s. 196.
- ⁹ “Ameller, ancak niyetlere göredir...” (Zebîdî, Zeynüddin Ahmed b. Ahmed, *Sahih-i Buhârî Muhtasarı Tecrid-i Sarîh Tercemesi ve Şerhi* (çev. Ahmed Nâim), Diyanet İşleri Başkanlığı Yayınları, Ankara 1982, I, 1).
- ¹⁰ “Gıybetten sakının; çünkü gıybet zinadan daha şiddetlidir. Kişi zina edip tövbe eder de, [bir daha yapmazsa], Allah Teâlâ onun tövbesini kabul eder. Gıybet edilen, gıybet edeni affetmedikçe, af olmaz.” [el-Mevsû‘atu’l-hadîse, <https://www.dorar.net>].

Kaynakça

- Aybakan, Bilal. (2011). “et-Tenbîh”. *Türkiye Diyanet Vakfı İslam Ansiklopedisi*, Cilt: XL, s. 447-449. İstanbul: Türkiye Diyanet Vakfı Yayınları.
- (2012). “el-Vasît”. *Türkiye Diyanet Vakfı İslam Ansiklopedisi*, Cilt: XLII, s. 551-552. İstanbul: Türkiye Diyanet Vakfı Yayınları.
- Fürûzanfer, Bedî‘uzzaman.** (1370 hş.). *Ehâdis-i Mesnevî*. Tahran: **Emîr Kebîr Yayınları**.
- Mevlânâ Celâleddîn Muhammed. (1384 hş.). *Fihî Mâ Fih Bedî‘uzzaman Fürûzanfer* (tsh.). Tahran: **Emîr Kebîr Yayınları**.
- (2014). *Fihî Mâ Fih Abdülbâki Gölpinarlı* (çev.). İstanbul: **İnkılâp Kitabevi**.
- (1372 hş.). *Mecâlis-i Seb‘a/Heft Hitâbe* Tevfîk H. Sübhânî (tsh.). Tahran: Keyhan Yayınları.

-
- (2010). *Mecâlis-i Seb'a/Yedi Meclis* Abdülbâki Gölpinarlı (çev.). İstanbul: İnkılâp Kitabevi.
- (2007). *Yedi Meclis* Hicabi Kırlangıç (çev.). İstanbul: Ney Yayınları.
- Zebîdî, Zeynüddin Ahmed b. Ahmed, (1982). *Sahîh-i Buhârî Muhtasarı Tecrîd-i Sarîh Tercemesi ve Şerhi I-XIII* Ahmed Nâim (çev.). Ankara: Diyanet İşleri Başkanlığı Yayınları.
- Meclis goften*. 25.06.2020 tarihinde <http://www.vajehyab.com/> adresinden erişildi.
- el-Mevsû'atu'l-hadîse*, 26.06.2020 tarihinde <https://www.dorar.net> adresinden erişildi.